

EXAMENS IN EXTRA VAKKEN EN VAKKEN OP EEN HOGER NIVEAU

REGIOPLAN
BELEIDSONDERZOEK

EXAMENS IN EXTRA VAKKEN EN VAKKEN OP EEN HOGER NIVEAU

- eindrapport -

drs. J. Brekelmans
dr. B. Dekker
drs. J. van der Wel

Amsterdam, februari 2012
Regioplan publicatienr. 2200

Regioplan Beleidsonderzoek
Nieuwezijds Voorburgwal 35
1012 RD Amsterdam
Tel.: +31 (0)20 - 5315315
Fax : +31 (0)20 - 6265199

Onderzoek, uitgevoerd door Regioplan
Beleidsonderzoek in opdracht van het ministerie
van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

INHOUDSOPGAVE

1	Inleiding	1
1.1	Achtergrond.....	1
1.2	Onderzoeksvragen.....	3
1.3	Werkwijze.....	4
1.4	Leeswijzer	5
2	Gebruik van de mogelijkheden	7
2.1	Vakken op een hoger niveau	7
2.2	Extra vakken	10
3	Belemmeringen	13
3.1	Vakken op een hoger niveau	13
3.2	Extra vakken	19
4	Conclusies	21
4.1	Vakken op een hoger niveau	21
4.2	Extra vakken	22

1 INLEIDING

1.1 Achtergrond

Het Nederlandse onderwijsstelsel kenmerkt zich door een vroege selectie. Kinderen kiezen na de basisschool, dus meestal op elf- of twaalfjarige leeftijd, voor een bepaald niveau van beroepsonderwijs of algemeen vormend onderwijs. Deze keuze is van invloed op de latere mogelijkheden in het vervolgonderwijs. Met het vmbo sorteert een leerling in principe voor het mbo voor, met een havo-opleiding voor het hbo en met een vwo-opleiding voor de universiteit. Na de eerste keuze is doorstroom tussen de niveaus wel mogelijk, maar via deze 'omweg' kost het extra tijd om het diploma te behalen.

In een aantal landen, zoals Finland, Zweden en Canada, ligt het keuzemoment op een aanmerkelijk latere leeftijd, rond veertien of vijftien jaar. Regelmatig ontstaat er in Nederland discussie over het effect van het vroege selectiemoment op de benutting van talent. Het idee daarbij is dat bij vroege selectie een groep kinderen in een lager schoolniveau terechtkomt dan wanneer het selectiemoment later zou liggen. Het gaat dan bijvoorbeeld om laatbloeiers of kinderen met een taalachterstand. Eenmaal in dat lagere niveau terechtgekomen, zou het lastig zijn alsnog op te klimmen, waardoor talent onderbenut wordt.

Advies Onderwijsraad

Op verzoek van de minister van OCW bekeek de Onderwijsraad of het Nederlandse onderwijsstelsel te vroeg selecteert en of er aanvullende maatregelen nodig zijn om dat eventueel te ondervangen. In haar advies 'Vroeg of laat'¹ concludeert de Onderwijsraad op basis van een internationale vergelijking dat het selectiemoment geen sterke invloed heeft op de prestaties van leerlingen. Maar er zijn wel degelijk zwakke punten in het Nederlandse onderwijsstelsel te benoemen. De belangrijkste zijn dat de hoogst presterende leerlingen internationaal gezien matig presteren en dat leerlingen met een lagere sociaaleconomische achtergrond geringere kansen hebben.

De Onderwijsraad doet diverse aanbevelingen voor verbetering van het stelsel. Er wordt niet voor uitstel van het selectiemoment voor alle leerlingen gepleit. De raad beveelt aan om meer maatwerk en flexibiliteit binnen het huidige stelsel te bieden. Dat kan onder meer door het verder vergroten van de mogelijkheden voor doorstroom en het stapelen van opleidingen. Ook wordt gepleit voor meer mogelijkheden om examens op verschillende niveaus af te leggen, conform de situatie in de vroegere mavo (met niveaus c en d). In ieder geval de doorstroomvakken moeten volgens de Onderwijsraad op het hoogst mogelijke niveau worden afgesloten. Daarmee wordt doorstroom naar een hogere vervolgopleiding bevorderd.

¹ Onderwijsraad (2011).

Bestaande mogelijkheden

In haar beleidsreactie onderschrijft de minister de aanbevelingen van de Onderwijsraad.² Daarbij wijst ze op de bestaande mogelijkheden om examens te doen in vakken op een hoger niveau. Sinds 2007 kunnen havo-leerlingen vakken op vwo-niveau afsluiten; een jaar later werd het voor vmbo-leerlingen mogelijk om examens te doen in vakken op een hoger niveau. Daarbij geldt dat het afleggen van een examen op een hoger niveau een definitieve keuze is: als een leerling voor een bepaald vak eenmaal de toetsen en examens op een hoger niveau doet, is er geen weg meer terug. Het is niet mogelijk om cijfers die zijn behaald voor een vak op een hoger niveau terug te rekenen naar een lager niveau. Ook kan er geen herkansing gedaan worden op het lagere niveau.

Daarnaast is het al langere tijd mogelijk om examens te doen in een of meer extra vakken. Ook extra vakken kunnen bijdragen aan doorstroom en het stapelen van opleidingen. Door een extra algemeen vak in de gemengde leerweg van het vmbo kan een leerling bijvoorbeeld een diploma in de theoretische leerweg krijgen. De examens voor algemene vakken zijn in deze leerwegen namelijk hetzelfde. Bij de basisberoepsgerichte en kaderberoepsgerichte leerweg ligt stapelen door middel van extra vakken minder voor de hand, omdat de niveaus van de examens van respectievelijk de basisberoepsgerichte, de kaderberoepsgericht en de gemengde/theoretische leerweg verschillend zijn.

Voor havo-leerlingen ten slotte kan doorstroom naar het vwo door een extra vak vergemakkelijkt worden. In het vwo moet namelijk in een extra moderne vreemde talen examen gedaan worden. Daarnaast kan een extra vak voor zowel havo- als vwo-leerlingen de doorstroom naar het vervolgonderwijs vereenvoudigen, doordat een leerling toegang krijgt tot meer opleidingen. Dat geldt bijvoorbeeld voor vakken als wiskunde of natuurkunde.

Mogelijkheden nog weinig gebruikt

De wettelijke mogelijkheden zijn er, maar de minister constateert dat er nog weinig gebruik van gemaakt wordt. Uit een rapport van de Inspectie van het Onderwijs³ blijkt dat in 2009 562 leerlingen in vmbo en havo examens deden in een of meer vakken op een hoger niveau. Dat is 0,4 procent van alle geslaagde eindexamenkandidaten in dat jaar. In de basisberoepsgerichte leerweg komt het doen van examens op een hoger niveau het meest voor (14 op de 1000 geslaagden); in de kaderberoepsgerichte leerweg en het havo minder (3 tot 4 op de 1000 geslaagden). Geen enkele leerling in de theoretische leerweg rondt een vak op havoniveau af.

De minister wil het afronden van vakken op een hoger niveau graag bevorderen. Eerst moet daarvoor inzicht zijn in de precieze belemmeringen die er voor scholen en leerlingen zijn om dat te doen. De Inspectie noemde in het

² Ministerie van OCW (23 maart 2011). *Beleidsreactie op het advies van de Onderwijsraad 'Vroeg of laat'*. Referentienummer 282312.

³ Inspectie van het Onderwijs (2011). *De staat van het onderwijs: onderwijsverslag 2009/2010*.

Onderwijsverslag al enkele belemmeringen. Dat zijn het verschil in cursusduur tussen vmbo en havo en tussen havo en vwo, roostertechnische problemen en het ontbreken van specifieke mogelijkheden in het vervolgonderwijs voor leerlingen die vakken op een hoger niveau hebben afgerond.

1.2 Onderzoeksvragen

Dit onderzoek moet inzicht bieden in de belemmeringen die leerlingen en scholen ervan weerhouden examen te doen in extra vakken en vakken op een hoger niveau. Het onderzoek gaat in op drie thema's. Om te beginnen gaat dat om de stand van zaken in de afgelopen schooljaren: hoeveel leerlingen deden examen in een vak op een hoger niveau of in een extra vak? Daarna stellen we vast welke belemmeringen er voor scholen en leerlingen zijn bij het afsluiten van extra vakken en vakken op een hoger niveau. Ten slotte geven we aan op welke manieren scholen extra vakken en vakken op een hoger niveau het beste kunnen aanbieden. De bovenstaande thema's staan hieronder uitgewerkt in concrete onderzoeksvragen.

1. Feitelijke aantallen vmbo- en havoleerlingen die vakken volgen op een hoger niveau of een extra vak volgen.

Totaalaantallen en ontwikkeling

- Hoe is de ontwikkeling van het *aantal leerlingen* dat examen doet in een vak op een hoger niveau of een extra vak in het vmbo en het havo over de periode 2008-2011 (op basis van standgegevens per jaar)?

Kenmerken

- Hoe zijn deze aantallen verdeeld naar *onderwijssoort en leerweg*?
- Hoe zijn de aantallen verdeeld over *onderwijssoort en vak*?
- Hoe zijn de aantallen verdeeld over *scholengemeenschappen* en categoriale scholen?
- Hoe zijn de leerlingen verdeeld over de scholen (BRIN's)? Is er sprake van *concentratie* op bepaalde scholen (voorlopers)? En zo, ja, hebben deze scholen specifieke *kenmerken*?
- Hoe is de verdeling tussen jongens en meisjes (rekening houdend met de totale deelname van de betreffende schoolsoorten).

2. Analyse van de belemmeringen om de mogelijkheid tot het volgen van vakken op een hoger niveau of extra vakken beter te benutten.

- Wat is de precieze aard en omvang van de praktische belemmeringen die ervoor zorgen dat leerlingen geen gebruik (kunnen) maken van de wettelijke mogelijkheden?
- Welke belemmeringen zien de scholen?
- Welke belemmeringen zien de leerlingen?

3. Overzicht met tips en goede praktijkvoorbeelden waarmee belemmeringen en knelpunten verminderd of opgelost kunnen worden.

- Opstellen van een overzicht met de geconstateerde belemmeringen en de daarbij behorende oplossingen en goede praktijkvoorbeelden.
- Het beschrijven van de aanpak van een aantal 'good practice'-scholen waarvan de gehele aanpak op het gebied van extra/hoger niveauvakken model kan staan voor andere scholen.

1.3 Werkwijze

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, maken we gebruik van de volgende gegevensbronnen.

Eéncijferexamenbestand

DUO heeft gegevens opgeleverd over het aantal leerlingen per school (op vestigingsniveau) en per onderwijsniveau dat één of meer vakken op een hoger niveau heeft afgerond. Ook hebben we een overzicht ontvangen van de vakken die op een hoger niveau zijn afgerond.

Ook over extra vakken is informatie van DUO verkregen, zij het wat minder uitgebreid. Het bleek complex om uit de examenbestanden precies af te leiden in welke extra vakken examen is gedaan.

Uitgebreide face-to-face-interviews

Op vijf scholen is een uitgebreid interview afgenomen. Dit zijn scholen waarvan uit het examenbestand bleek dat daar relatief veel leerlingen examen deden in een vak op een hoger niveau. Het betreft drie vmbo-afdelingen en twee havo-afdelingen. In de interviews is ingegaan op de belemmeringen bij examens in extra vakken en vakken op een hoger niveau. Op alle scholen is gesproken met een directeur of afdelingsleider. Bij deze gesprekken was in de meeste gevallen ook een examensecretaris en/of een docent aanwezig. Op vier van de vijf scholen is ook een groep van drie tot vijf leerlingen die examen deden in een vak op een hoger niveau of in een extra vak geïnterviewd. Op een school is een telefonisch interview met een directeur uitgevoerd, omdat op het laatste moment bleek dat er dat jaar geen leerlingen waren die een vak op een hoger niveau gingen afronden.

Korte interviews

In aanvulling op de uitgebreide interviews zijn acht telefonische interviews van twintig minuten tot een halfuur uitgevoerd. Dit betreft interviews met afdelingen die niet of beperkt ervaring hebben met examens op een hoger niveau. Er is gesproken met onder meer afdelingsleiders, locatiedirecteuren en examensecretarissen. In de gesprekken is ingegaan op de factoren die school ervan

weerhouden om leerlingen examen te laten doen in een vak op een hoger niveau. Ook is ingegaan op extra vakken.

In aanvulling daarop hebben we bij drie scholen navraag gedaan over onduidelijkheden in de via DUO verkregen examengegevens.

1.4 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk gaan we in op het aantal leerlingen dat examen heeft gedaan in een extra vak of een vak op een hoger niveau. In hoofdstuk 3 beschrijven we de belemmeringen waar scholen tegenaan lopen bij het aanbieden van deze mogelijkheden, of de zaken die scholen er juist van weerhouden. In hoofdstuk 4 beschrijven we mogelijkheden om het doen van examen in extra vakken en vakken op een hoger niveau te bevorderen.

2 GEBRUIK VAN DE MOGELIJKHEDEN

In het Onderwijsverslag stelde de Inspectie vast dat in examenjaar 2009 nog een beperkt aantal leerlingen gebruikmaakt van de mogelijkheid om een vak af te ronden op een hoger niveau. In dit hoofdstuk gaan we na of het gebruik van de mogelijkheid daarvoor sindsdien is toegenomen. Ook gaan we in op de aantallen per onderwijssoort, vak en schooltype.

2.1 Vakken op een hoger niveau

In tabel 2.1 geven we het aantal leerlingen weer dat tussen examenjaar 2008 en 2011 een of meer vakken op een hoger niveau afrondde.¹ Daarbij valt allereerst op dat het op het vmbo veel meer voorkomt dan op het havo. Over alle jaren gezamenlijk, zit zestien procent van de leerlingen met een vak op een hoger niveau op het havo; de andere 84 procent zit op een vmbo-opleiding.

Tabel 2.1 Aantal leerlingen dat examen in een of meer vakken op een hoger niveau heeft gedaan, uitgesplitst naar schoolniveau, examenjaren 2008-2011

Eigen niveau	Vak op een hoger niveau	Aantal 2008	Aantal 2009	Aantal 2010	Aantal 2011	Totaal 2008-2011
Vmbo-bb	Vmbo-kb	63	235	441	479	1218
Vmbo-bb	Vmbo-gl *		2	5		7
Vmbo-bb	Vmbo-tl *	2	10	15	12	39
<i>Vmbo-bb totaal</i>		65	247	461	491	1264
Vmbo-kb	Vmbo-gl	4	36	69	96	205
Vmbo-kb	Vmbo-tl	43	90	205	276	614
<i>Vmbo-kb totaal</i>		47	126	274	372	819
Vmbo-gl	Vmbo-tl **		2			2
Vmbo-tl	Havo		1	1	1	3
Havo	Vwo	17	48	104	220	389
Totaal		129	424	840	1084	2477

* Dit gaat in veel gevallen om beroepsgerichte vakken op gl-niveau.

** Het nagenoeg ontbreken van leerlingen in de gemengde leerweg die vakken op tl-niveau doen wordt waarschijnlijk verklaard door het grote aandeel leerlingen dat in de derde klas overstapt van de gemengde naar de theoretische leerweg. Dat was van schooljaar 2009/2010 op schooljaar 2010/2011 39 procent van de leerlingen in de gemengde leerweg.

Bron: DUO, ééncijferexamenbestand; de jaartallen verwijzen naar de examenjaren

¹ Bij deze gegevens zijn leerlingen buiten beschouwing gelaten waarvoor het eigen niveau en het vak op een hoger niveau gelijk waren (bijvoorbeeld beide vmbo-bb). Ook zijn leerlingen waarvoor het hogere niveau lager lag dan het eigen niveau (bijvoorbeeld leerlingen uit het vmbo-tl waarbij een vak op vmbo-kb-niveau vermeld stond) buiten beschouwing gelaten.

In de tweede plaats valt op dat het aantal leerlingen met een vak op een hoger niveau tussen 2008 en 2010 elk jaar sterk groeit. In 2009 verdrievoudigt het aantal ten opzichte van het jaar ervoor; in 2010 vindt een verdubbeling ten opzicht van 2009 plaats. In 2011 is de groei echter beduidend minder sterk, namelijk circa dertig procent. Dit wordt vooral veroorzaakt door een afvlakkende groei in de basisberoepsgerichte leerweg. In de kaderberoepsgerichte leerweg en vooral havo blijkt de groei in 2011 sterk. Een derde opvallend punt is dat het afronden van een vak op havoniveau in het vmbo nauwelijks voorkomt. In de jaren 2009, 2010 en 2011 gaat het steeds om één leerling.

In tabel 2.2 staat het aantal leerlingen met een vak op een hoger niveau afgezet tegen het totaal aantal examenkandidaten. Daaruit komt naar voren dat ruim een half procent van de examenkandidaten in 2010 een of meer vakken op een hoger niveau deed. Dat percentage ligt het hoogst in de basisberoepsgerichte leerweg, op ruim twee procent.

Tabel 2.2 Percentage leerlingen met een vak op een hoger niveau van alle examenkandidaten, uitgesplitst naar schoolniveau, examenjaren 2008-2010

Niveau	2008	2009	2010
Vmbo-bb	0,258%	1,044%	2,019%
Vmbo-kb	0,166%	0,452%	0,999%
Vmbo-gl/tl	0,000%	0,009%	0,003%
Havo	0,037%	0,103%	0,211%
Totaal	0,085%	0,286%	0,562%

Bron: DUO/CBS Statline; aantal examenkandidaten voor examenjaar 2011 onbekend

Onder de leerlingen die een vak op een hoger niveau afsluiten, zijn in de basisberoepsgerichte leerweg jongens iets ondervertegenwoordigd. Waar in die leerweg in 2010 57 procent van de leerlingen een jongen is, bedraagt het percentage jongens onder de leerlingen die een vak op een hoger niveau doen 49 procent. In de kaderberoepsgerichte leerweg is er een klein verschil: van alle leerlingen is 52 procent een jongen; van de leerlingen die een vak op een hoger niveau doen 55 procent. In het havo ten slotte is 48 procent van het mannelijk geslacht, onder de leerlingen die een vak op een hoger niveau doen, is dat 41 procent.

Vakken

Om welke vakken gaat het? Uit tabel 2.3 blijkt dat in het vmbo met name Engels, Nederlands en wiskunde populaire vakken zijn om op een hoger niveau af te ronden. In de basisberoepsgerichte leerweg komt ook maatschappijleer relatief vaak voor.

Tabel 2.3 Vijf meest voorkomende vakken die per onderwijsniveau op een hoger niveau worden afgesloten, examenjaren 2008-2011

Vmbo-bb		Vmbo-kb		Havo	
Vakken	Aantal 2008-2011	Vakken	Aantal 2008-2011	Vakken	Aantal 2008-2011
Engelse taal	672	Engelse taal	359	Alg. natuurwetenschappen	110
Nederlandse taal	504	Wiskunde	328	Maatschappijleer	97
Maatschappijleer	292	Nederlandse taal	133	Culturele en kunstzinnige vorming	72
Wiskunde	122	Biologie	56	Engelse taal en literatuur	57
Biologie	132	Natuur-/scheikunde 1	53	Lichamelijke opvoeding	37

Bron: DUO. Een leerling kan meerdere vakken op hoger niveau afronden.

Op het havo vallen wiskunde en Nederlands niet onder de vakken die het meest op een vwo-niveau afgerond worden. Engelse taal en literatuur komt wel in het rijtje voor. Andere populaire vakken op het havo zijn algemene natuurwetenschappen, maatschappijleer, CKV en lichamelijke opvoeding.

Voor alle niveaus geldt dat de meeste leerlingen één vak op een hoger niveau doen. In de basisberoepsgerichte leerweg doet 63 procent van de leerlingen één vak op een hoger niveau (en de rest dus twee of meer); in de kaderberoepsgerichte leerweg 77 procent van de leerlingen; op het havo eveneens 77 procent.

Concentratie bij bepaalde scholen

In tabel 2.4 geven we weer op hoeveel scholen² per examenjaar minimaal één leerling een of meer vakken op een hoger niveau heeft afgerond. Tussen 2008 en 2011 is daarbij een duidelijk stijgende lijn te zien. Er doen in die periode dus niet alleen elk jaar meer leerlingen een vak op een hoger niveau, maar dat gebeurt ook op meer scholen. In 2011 bieden drie op de tien scholen de mogelijkheid. In de hele periode 2008-2011 hebben op vier op de tien scholen in één of meer jaren aan minimaal een leerling een vak op een hoger niveau afgerond.

Tegelijkertijd blijkt echter dat op de meeste scholen één of enkele leerlingen een vak op een hoger niveau doen. Het aantal scholen met een substantieel aantal leerlingen dat een vak op een hoger niveau doet (minimaal 10), blijft beperkt tot maximaal 7 procent van alle scholen in 2011. Er is dus een selecte groep scholen waar examens op een hoger niveau op grotere schaal voorkomen.

² Een school is hier gedefinieerd als een BRINnummer. De volgende analyses zijn dus op BRINniveau uitgevoerd.

Tabel 2.4 Aantal scholen met minimaal 1, 5, 10 en 25 leerlingen die een vak op een hoger niveau afronden, examenjaren 2008-2011

Aantal leerlingen met vak op een hoger niveau	Aantal scholen 2008		Aantal scholen 2009		Aantal scholen 2010		Aantal scholen 2011	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Minimaal 1	32	6%	101	19%	146	27%	163	30%
Minimaal 5	8	1%	28	5%	48	9%	64	12%
Minimaal 10	5	1%	13	2%	27	5%	36	7%
Minimaal 25	0	0%	1	<1%	5	1%	9	2%

Bron: DUO; percentages zijn berekend op basis van een totaal aantal van 545 BRINnummers

Als we kijken naar de kenmerken van de scholen waar in minimaal één jaar in de periode 2008-2011 een of meer leerlingen een vak op een hoger niveau deden, zien we de volgende verschillen.

- Bij vmbo-afdelingen van aoc's komt het vaker voor dan gemiddeld (op 75% van deze afdelingen komt het tussen 2008 en 2011 voor, tegen 41% van alle scholen). Bij de aoc's gaat het ook om een gemiddeld groter aantal leerlingen.
- Bij brede scholengemeenschappen (62%) en vmbo-scholen (met meerdere leerwegen) (31%) komt het vaker voor dan bij havo/vwo-scholen en vmbo-tl/havo/vwo-scholen (beide 13%). Bij vmbo-scholen gaat het om gemiddeld het grootste aantal leerlingen met een vak op een hoger niveau.
- Bij eenpitters komt het vaker (47%) voor dan bij scholen die onder een groter bestuur vallen (36%). Tussen eenpitters en scholen onder een groter bestuur verschilt het gemiddeld aantal leerlingen dat een vak op hoger niveau afrondt niet.
- Op scholen met meer dan 2000 leerlingen komen examens op hoger niveau vaker voor (62%) dan bij scholen met minder dan 2000 leerlingen (31%). Op grote scholen gaat het ook om gemiddeld meer leerlingen.

2.2 Extra vakken

Per onderwijstype is er een minimum aantal vakken. Dat zijn de volgende:

- vmbo-bb en vmbo-kb: Nederlands, Engels, twee sectorvakken en één beroepsgericht vak;
- vmbo-gt/tl: Nederlands, Engels, twee sectorvakken en twee keuzevakken (bij de gemengde leerweg is één daarvan een beroepsgericht vak);
- havo: Nederlands, Engels en vier profielvakken;
- vwo: Nederlands, Engels, een moderne vreemde taal en vier profielvakken.

Naast het verplichte deel kan een leerling examen doen in extra vakken. Uit gegevens van DUO (tabel 2.5) blijkt dat binnen het vmbo extra vakken het

meest gebruikelijk zijn in de gemengde en theoretische leerweg.³ In de basisberoepsgerichte en kaderberoepsgerichte leerwegen gaat het om een kleine minderheid. Bij alle beroepsgerichte vmbo-niveaus valt op dat extra vakken in de sector landbouw vaker voorkomen dan in andere sectoren.

Tabel 2.5 Percentage vmbo-leerlingen met examen in één of meer extra vakken, uitgesplitst naar leerweg en sector, examenjaar 2011

		vmbo-bb		vmbo-kb		vmbo-gl		vmbo-tl	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Totaal	Geslaagden	19825	100%	26374	100%	6525	100%	43690	100%
	Extra vak	843	4%	2518	10%	2238	34%	10274	24%
Binnen sector	Economie	126	3%	652	9%	272	27%		
	Techniek	28	1%	147	3%	94	17%		
	Zorg	189	4%	567	8%	161	15%		
	Landbouw	351	12%	687	24%	633	50%		
	Intersectoraal	149	7%	465	13%	1078	41%		

Bron: DUO

In havo en vwo is het gebruikelijker dan in het vmbo om een extra vak te doen. In het havo gaat het om 45 procent van de leerlingen, in het vwo om 47 procent.⁴ Er zijn geen grote verschillen tussen de profielen. Wel blijkt onder leerlingen met een dubbelprofiel een extra vak vrij weinig voor te komen. De verklaring hiervoor is dat deze leerlingen door hun dubbelprofiel al een extra vak doen.

Tabel 2.6 Percentage havo- en vwo-leerlingen met examen in één of meer extra vakken, uitgesplitst naar profiel, examenjaar 2011

		havo		vwo	
		N	%	N	%
Totaal	Geslaagden	49660	100%	36786	100%
	Extra vak *	19237	45%	11694	47%
Binnen profiel	Natuur & techniek	1869	48%	1943	54%
	Natuur & gezondheid	3647	45%	2415	48%
	Economie & maatsch.	9489	45%	3486	44%
	Cultuur & maatschappij	3612	44%	1966	44%
	Dubbelprofiel	620	7%	1884	12%

* Exclusief leerlingen met een dubbelprofiel.

Bron: DUO

³ Leerlingen in de gemengde leerweg die examen doen in een extra algemeen vak voldoen aan de exameneisen van de theoretische leerweg en kunnen hun diploma gemengde leerweg omzetten in een tl-diploma (met beroepsgericht vak), als hun school beide leerwegen aanbiedt.

⁴ Het totale percentage leerlingen met een extra vak is berekend exclusief leerlingen die op meerdere profielen staan ingeschreven. Deze leerlingen doen in wezen al een extra vak (waardoor ze een dubbelprofiel krijgen), maar dat staat niet als zodanig in gegevens van DUO vermeld. Inclusief leerlingen met een dubbelprofiel komt het totaal percentage leerlingen met een extra vak in het havo op 39 procent en in het vwo op 32 procent.

3 BELEMMERINGEN

In dit hoofdstuk gaan we in op de bekendheid van de mogelijkheden voor het afsluiten van vakken op een hoger niveau en extra vakken, de drijfveren voor scholen om deze mogelijkheden aan te bieden, en op de belemmeringen waar scholen tegenaan lopen.

3.1 Vakken op een hoger niveau

We hebben gesprekken gevoerd met scholen die veel ervaring hebben met leerlingen die vakken op een hoger niveau afsloten, en met scholen die daar niet of nauwelijks ervaring mee hebben. Op basis daarvan kunnen we de volgende driedeling maken:

1. *vraaggedreven scholen*: scholen die de mogelijkheid bieden om vakken op een hoger niveau af te sluiten als een leerling (of ouders) daarom vraagt;
2. *aanbodgedreven scholen*: scholen die de mogelijkheid om vakken op een hoger niveau af te sluiten actief aan (bepaalde) leerlingen aanbieden;
3. *scholen zonder mogelijkheden* om vakken op een hoger niveau af te sluiten.

Hieronder gaan we in op deze drie groepen scholen en hun drijfveren bij het al dan niet aanbieden van de mogelijkheid. Ook bespreken we de praktische belemmeringen. De belemmeringen verschillen niet wezenlijk voor aanbod- en vraaggedreven scholen; daarom behandelen we deze in dezelfde paragraaf.

3.1.1 Vraaggedreven scholen

Een aantal scholen gaat vraaggedreven te werk bij het aanbieden van de mogelijkheid om vakken op een hoger niveau af te sluiten. Dit zijn met name de havo-scholen. Dat betekent dat het initiatief bij leerlingen of ouders ligt. De school biedt de mogelijkheid niet actief aan individuele leerlingen aan. Het wisselt per school hoe groot de animo vervolgens is: het kan gaan om een enkele leerling per schooljaar, tot ruim tien.

Drijfveren

Scholen die leerlingen de mogelijkheid bieden, doen dat vanuit de visie dat de school het beste uit de leerling moet halen. Dat geldt met name voor vmbo-scholen. Ook speelt het zelfvertrouwen van de leerlingen soms een rol: de school wil laten zien dat je binnen het vmbo ook zo goed mogelijk moet kunnen presteren.

Bij havo-afdelingen blijkt het gedeeltelijk om leerlingen te gaan die afstromen vanuit het vwo, maar die al vakken hebben afgesloten op vwo-niveau. Dat gaat om bijvoorbeeld een vak als maatschappijleer. Daarnaast troffen we een havo-afdeling waar het vak klassieke culturele vorming (kcv) door een aantal

leerlingen op een hoger niveau gevolgd werd. Dat is een vak dat alleen op vwo-niveau wordt aangeboden. Het initiatief ligt bij leerlingen zelf. Deze school biedt dit vak aan als verrijking voor leerlingen met een specifieke interesse. Het biedt deze leerlingen meer mogelijkheden.

In het algemeen geven havo-scholen aan dat leerlingen die wat meer in hun mars hebben eerder direct naar het vwo gaan, waardoor er maar weinig havo-leerlingen zijn voor wie een vak op een hoger niveau interessant is. We hebben geen havo-afdelingen getroffen die aanbodgericht te werk gaan.

Voor zowel vmbo- als havo-leerlingen is de interesse in het vak een belangrijke drijfveer om een vak op een hoger niveau te gaan volgen. Op vmbo-scholen hebben leerlingen nog een aantal andere drijfveren. Zo zijn er leerlingen die van huis uit goed zijn in bepaalde vakken (bijvoorbeeld doordat ze native speaker zijn in een moderne vreemde taal) en daarom dat vak op het hoogst mogelijke niveau willen afronden. Ook blijkt dat ouders het vaak graag willen als ze gewezen worden op de mogelijkheid. Voor een minderheid van de leerlingen op vraaggedreven scholen speelt de vervolgopleiding een rol.

3.1.2 Aanbodgedreven scholen

Met name vmbo-scholen lijken de mogelijkheid om vakken op een hoger niveau te volgen actief aan hun leerlingen aan te bieden. Docenten of mentoren stimuleren leerlingen waarvan ze inschatten dat ze dat aankunnen om examens te doen op een hoger niveau. Daarbij kijken ze niet alleen naar de prestaties van de leerling, maar ook naar de mogelijkheden in het vervolgonderwijs. Met vakken op een hoger niveau kan het namelijk mogelijk worden om op een hoger mbo-niveau in te stromen of de kansen op toelating tot een niveau-4-opleiding groter te maken.

Het gaat met name om vakken als Nederlands, Engels, Duits en wiskunde. Ook de praktijkvakken worden soms op een hoger niveau afgesloten. Eén school biedt echter geen praktijkvakken op een hoger niveau aan, omdat dat lastig te organiseren is.

De omgekeerde weg komt overigens ook regelmatig voor: op meerdere scholen zijn er (ook) afstromende leerlingen bij wie per vak bekeken wordt op welk niveau dat het best kan worden afgesloten. Zo zijn er bijvoorbeeld leerlingen die moeite hebben met bepaalde vakken (praktijkvakken, wiskunde). Die vakken worden dan op een lager niveau afgesloten, terwijl voor de overige vakken op het oude niveau examens worden gedaan. Ook kwamen we een school tegen waar leerlingen in de gemengde leerweg praktijkvakken uitgebreider wilden volgen dan mogelijk was in hun eigen leerweg. Dat praktijkvak werd daarom op kaderniveau gevolgd en de andere vakken op het eigen gl-niveau. In de kaderberoepsgerichte leerweg zijn praktijkvakken namelijk veel omvangrijker in aantal lessen dan in de gemengde leerweg.

Drijfveren

Net als vraaggedreven scholen, geven aanbodgedreven scholen aan dat ze examens op een hoger niveau aanbieden om leerlingen de kans te geven het

beste uit zichzelf te halen. Een bijkomend voordeel is dat leerlingen gemotiveerd blijven: als een vak te makkelijk is, gaan ze luiere en daar hebben ook anderen in de klas last van. Daarnaast wordt het gevoel van eigenwaarde versterkt: leerlingen zijn trots dat ze iets extra's hebben gepresteerd. Daar waar het gaat om afstromende leerlingen, betreft het datzelfde argument: ondanks de afstroom kan nog een zo hoog mogelijk niveau behaald worden. Voor de leerling verzacht dat de pijn enigszins.

Het vervolgonderwijs speelt bij aanbodgedreven scholen een belangrijke rol. Scholen willen leerlingen kansen bieden in het vervolgonderwijs en zetten daar dit instrument bij in. Een vak op een hoger niveau kan bijvoorbeeld leiden tot vrijstellingen (bijvoorbeeld met wiskunde op kaderniveau bij technische opleidingen). Ook kan met behulp van vakken op een hoger niveau worden ingestroomd op een hoger niveau. Een leerling met een diploma voor de basisberoepsgerichte leerweg met vakken op kaderniveau kan dan bijvoorbeeld in een niveau-3-opleiding instromen. Voor leerlingen zelf is het vervolgonderwijs eveneens relevant. Voor een aantal leerlingen is dit echter geen drijfveer, mede omdat leerlingen nog niet goed weten wat ze na het vmbo willen doen. Ze grijpen vooral de mogelijkheden aan die de school ze biedt. Ze kunnen het aan, dus waarom niet?

Eén school die we gesproken hebben ten slotte geeft aan al een langere historie te hebben met verrijkingstof bovenop de verplichte stof, voordat de mogelijkheid van examens op een hoger niveau er kwam. Voor het afronden van deze verrijkingstof kregen leerlingen een certificaat. Door de wettelijke mogelijkheid is dat nu in de vorm van examens op een hoger niveau gegoten.

3.1.3 Belemmeringen

De belemmeringen zijn niet wezenlijk anders voor vraag- en aanbodgedreven scholen. Deze behandelen we hier dan ook gezamenlijk.

Praktisch en organisatorisch

Scholen die ervaring hebben met examens op een hoger niveau geven aan dat de praktische en organisatorische belemmeringen er wel zijn, maar dat deze zeker niet onoverkomelijk zijn. Eén school geeft aan dat onder de eigen docenten in het begin koudwatervrees bestond vanwege de voorziene belemmeringen, maar dat het erg meeviel. De volgende praktische en organisatorische knelpunten worden genoemd.

- **Toetsing.** Een aantal scholen kiest ervoor om de leerlingen voor de vakken op een hoger niveau de toetsen twee keer te laten maken: een keer op het eigen niveau en een keer op het hogere niveau. Hierdoor is er altijd nog de mogelijkheid om terug te vallen naar het oude niveau, mocht het hogere niveau toch te hoog blijken. Cijfers kunnen achteraf namelijk niet teruggerekend worden naar een lager niveau. Niet alle scholen kiezen echter voor alle leerlingen voor dubbele toetsen. Bij een aantal scholen doen leerlingen bij wie twijfel bestaat dit. Ook wisselt het per school of

leerlingen de dubbele toetsen als een probleem ervaren. Bij de ene school wordt het als een last gezien, bij de andere is er begrip voor.

- De registratie van cijfers. De softwarepakketten die scholen gebruiken (veelal Magister) zijn niet berekend op cijfers op verschillende niveaus. Extra kolommen in het programma toevoegen is ingewikkeld. Sommige scholen omzeilen het probleem door de cijfers handmatig bij te houden, wat extra werk oplevert. Ook moet steeds goed opgelet worden of cijfers wel op het goede niveau geregistreerd worden.
- Roostering. Dit speelt vooral op een havo-school waar een klein aantal leerlingen een vak doet dat alleen op het vwo gegeven wordt (kcv). Voor zo'n kleine groep leerlingen is het inroosteren van dit vak lastig, maar het lukt wel. Op vmbo-scholen speelt het roosteringsprobleem niet, omdat daar ofwel leerlingen van verschillende niveaus in dezelfde klas zitten, ofwel leerlingen die een vak op een hoger niveau volgen, in een klas van hun oorspronkelijke niveau zitten.
- Boekenpakketten. Soms komt het voor dat leerlingen voor de vakken die ze op een hoger niveau volgen de verkeerde boeken krijgen. Meestal is dit probleem echter snel opgelost.

Differentiatie in de lessen

In het onderwijs zelf is eveneens een belemmering te benoemen. Het wisselt per school in hoeverre dit als een probleem worden ervaren. Het gaat dan om differentiatie in de lessen. Als een of meer leerlingen voor een bepaald vak examen op een hoger niveau volgen, dan moeten ze deels andere stof tot zich nemen. Dat betekent ook dat docenten daar in deze les rekening mee moeten houden. Dat gebeurt door leerlingen aparte opdrachten en instructie te geven. Volgens scholen gaat het differentiëren in de les in het algemeen goed. Op sommige scholen wordt sowieso al met gemengde klassen van leerlingen uit de basisberoepsgerichte en de kaderberoepsgerichte leerweg gewerkt.

Voor de meeste vakken is differentiatie in de les volgens scholen goed uitvoerbaar. Dat geldt met name voor niveaus waarvoor de stof voor veel vakken niet sterk uiteenloopt, zoals tussen de kaderberoepsgerichte leerweg en de theoretische leerweg. Tussen de basisberoepsgerichte en de kaderberoepsgerichte leerweg verschilt de stof in het algemeen echter zodanig dat dat een substantieel effect heeft op de lessen. Ook is er een verschil tussen vakken: bij sommige vakken loopt de stof tussen de niveaus meer uiteen dan bij andere. Bij talen bijvoorbeeld gaat het vaak om zaken als extra woordjes, die een leerling door zelfstudie kan leren. Bij andere vakken (zoals natuurkunde) komen andere onderwerpen aan bod, waardoor daar in de lessen ook rekening mee gehouden moet worden.

Oordeel Inspectie

Alle vmbo-scholen geven aan dat het aanbieden van examens op een hoger niveau gevolgen heeft voor de gemiddelde examencijfers. Dat komt doordat de betere leerlingen uit een bepaalde leerweg examen doen op een hoger niveau. Op dat hogere niveau scoren ze echter gemiddeld lager dan de

leerlingen die dat hogere niveau in het geheel volgen. Daardoor daalt het gemiddelde examencijfer voor dat hogere niveau. Aan de andere kant daalt ook het gemiddelde examencijfer voor het lagere niveau, omdat de sterkste leerlingen examens op een ander niveau doen. Daarnaast geeft een school aan dat de cijfers tussen het schoolexamen en het centraal examen voor leerlingen die examens doen op een hoger niveau, sterker uiteenlopen dan voor andere leerlingen.

De bovenstaande zaken kunnen gevolgen hebben voor de beoordeling van de Inspectie. Twee scholen die veel ervaring hebben met examens op een hoger niveau, geven aan daarmee te maken te hebben. Op één school heeft het bijgedragen aan een predicaat 'zwak', op een andere dreigt dat. Beide scholen geven aan dat dit ervoor zorgt dat ze overwegen het aanbieden van examens op een hoger niveau te beperken of te stoppen. Een derde school geeft aan niet in de gevarenzone te zitten, maar ziet wel dalende examencijfers.

Vervolgonderwijs

Voor een deel van de scholen en leerlingen zijn betere kansen in het vervolgonderwijs een motief om vakken op een hoger niveau af te ronden. In een aantal gevallen blijkt echter dat opleidingen bijvoorbeeld leerlingen uit de basisberoepsgerichte leerweg met een aantal vakken op kaderniveau niet zomaar in niveau 3 willen plaatsen. De vmbo-school gaat dan in onderhandeling met deze opleidingen. Als er afspraken tussen een vmbo-school en een roc of aoc bestaan, is dit probleem er uiteraard niet.

Toekomst: aanscherping exameneisen

Vanaf 1 augustus 2011 moeten leerlingen voor het centraal examen gemiddeld een voldoende halen om te kunnen slagen. Daarnaast telt voor de basisberoepsgerichte leerweg het schoolexamen niet langer dubbel voor het eindcijfer. In havo en vwo mogen leerlingen vanaf schooljaar 2012-2013 voor de kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde maximaal één onvoldoende (5) halen. In het vmbo wordt de eis vanaf schooljaar 2013-2014 dat leerlingen tenminste een vijf voor zowel Nederlands als rekenen moeten halen.¹ Het verschilt per school of dit effect zal hebben op de kansen om op een hoger niveau examens te doen. Eén school verwacht geen gevolgen, omdat er nu al op safe gespeeld wordt: alleen de leerlingen die het aankunnen, krijgen de kans. Twee andere scholen denken wel dat er een effect zal zijn, omdat zowel de school als de leerling niet het risico willen lopen dat een leerling zakt.

3.1.4 Scholen zonder mogelijkheden: redenen om het niet aan te bieden

Scholen die de mogelijkheid om examens te doen in vakken op een hoger niveau niet aanbieden, zijn doorgaans wel op de hoogte van de mogelijkheid daarvoor. Er zijn echter diverse redenen om het niet te doen, waarbij de organisatorische redenen de belangrijkste zijn.

Praktisch en organisatorisch

¹ Vanaf schooljaar 2015-2016 moeten vmbo-leerlingen minimaal een vijf en een zes voor Nederlands en rekenen halen.

Met name havo-scholen vinden het afronden van vakken op een hoger niveau organisatorisch te complex. Daarbij speelt het verschil in cursusduur tussen havo en vwo een belangrijke rol. Leerlingen die examens willen doen in een vak op vwo-niveau, moeten de stof zowel op een hoger niveau als in minder tijd afronden. Havo-afdelingen zien daarvoor nauwelijks mogelijkheden. Een bijkomend probleem voor havo-afdelingen is de roostering: voor bepaalde vakken moeten de leerlingen op een ander niveau les krijgen. Omdat het om kleine aantallen leerlingen zou gaan, is dat moeilijk in te roosteren. Gemengde klassen havo-vwo, zoals in het vmbo, liggen niet voor de hand. Hoe dan ook betekent het voor de leerlingen veel zelfstudie, omdat er te weinig tijd is om de stof te behandelen.

Een school waar enkele havo-leerlingen een extra programma voor Engels volgen, geeft desgevraagd aan dat deze leerlingen in principe ook wel examens op vwo-niveau zouden kunnen doen. Deze mogelijkheid is echter nog niet overwogen, er is niet aan gedacht.²

Animo onder leerlingen

Naast logistieke belemmeringen, speelt het feit dat de animo onder leerlingen op met name het havo beperkt is. Veel scholen hebben de vraag nooit gehad en hebben dus ook de mogelijkheden ervoor nooit goed onderzocht. De beperkte animo heeft volgens scholen verschillende redenen. In de eerste plaats zijn er voor havo-leerlingen geen voordelen in het vervolgonderwijs van vakken op vwo-niveau. Opleidingen geven daarvoor geen vrijstellingen. Daarnaast geeft een school aan dat de tweede fase in de huidige opzet veel van leerlingen vergt, waardoor er weinig tijd over is om iets extra's te doen. Ten slotte wordt aangegeven dat de meeste havo-leerlingen niet erg ambitieus zijn. Als een leerling wat meer in zijn mars heeft, dan zal deze eerder het vwo in zijn geheel volgen, in plaats van één of enkele vakken. Overigens geeft een vmbo-school die de mogelijkheid wel biedt aan dat veel docenten in het begin dachten dat er weinig animo onder leerlingen zou zijn voor vakken op een hoger niveau. Die animo bleek echter boven verwachting.

Opstroom

Zowel voor havo-leerlingen als voor leerlingen in de theoretische leerweg in het vmbo geldt dat doorstroom naar een hoger niveau (respectievelijk vwo en havo) geen argument is om vakken op een hoger niveau te doen. Dit is te gecompliceerd, om de hierboven genoemde redenen. In dit soort gevallen is het beter om extra vakken te doen die aansluiten bij de eisen van het hogere niveau.

3.1.5 Good practices

Zoals we hiervoor al zagen, hebben we onder havo-afdelingen geen goede voorbeelden aangetroffen. Examens op een hoger niveau worden als te

² Er zijn meer scholen met extra programma's in bepaalde vakken voor havo-leerlingen. Het is niet bekend in hoeverre die gebruikmaken van de mogelijkheid om die vakken op hoger niveau te examineren.

moelijk uitvoerbaar gezien. Daarbij speelt dat de animo onder havo-leerlingen klein lijkt te zijn. Wel zijn er mogelijkheden om vwo-vakken te volgen die niet op het havo bestaan, zoals kcv. Ook zouden leerlingen die toch al deelnemen aan extra programma's voor bepaalde vakken, dat mogelijk kunnen afronden met een vwo-examen.

Onder vmbo-scholen zijn examens op een hoger niveau gebruikelijker. Scholen die dat aanbieden, hebben de visie dat ze zoveel mogelijk uit leerlingen moeten halen en dat zij hun goede kansen in het vervolgonderwijs moeten bieden. De animo onder leerlingen is voldoende en was voor sommige scholen zelfs boven verwachting. Praktische belemmeringen zijn er niet echt. Alleen de registratie van cijfers vereist meer oplettendheid, maar dat vinden de scholen zeker niet onoverkomelijk.

De scholen kunnen goed inschatten welke leerlingen het aankunnen en bieden hen de kans. Docenten op deze scholen kunnen omgaan met verschillende niveaus in de klas. Wel zijn dalende examencijfers een risico, met name omdat de Inspectie daarnaar kijkt bij de beoordeling van de school. Daardoor neigen sommige scholen ernaar om voorzichtiger te worden met het aanbieden van examens op een hoger niveau.

3.2 Extra vakken

In het vorige hoofdstuk zagen we al dat het volgen van extra vakken tamelijk gebruikelijk is, met name in vmbo-gl/tl, havo en vwo. Uit de gesprekken blijkt dat veel scholen het al lange tijd aanbieden, soms zelfs verplicht. Die verplichting komt met name op het vwo voor.

De keuze welke vakken extra te volgen is op sommige scholen vrij, op andere kan één bepaald vak als extra vak gekozen worden, op weer andere kan gekozen worden uit een beperkte set vakken. Als de keuze beperkt is, dan gaat het in ieder geval om vakken waar leerlingen bij doorstroom naar vervolgonderwijs of een hoger niveau baat bij hebben. Een beperkte keuze speelt vooral op kleinere scholen, omdat anders problemen met roostering ontstaan.

Overigens komt het ook voor dat leerlingen helemaal geen extra vakken kunnen kiezen. Bijvoorbeeld een havo-school staat dit bewust niet toe (ook niet aan potentiële doorstromers naar vwo), omdat havisten vaak de handen vol hebben aan het halen van het diploma. Ook in de basisberoepsgerichte leerweg van het vmbo is het volgens scholen vaak beter voor leerlingen om zich op de verplichte vakken te concentreren.

Hieronder gaan we in op de drijfveren voor het aanbieden van extra vakken en de belemmeringen die er zijn bij extra vakken.

Drijfveren

Scholen bieden extra vakken aan om diverse redenen. De volgende redenen worden genoemd:

- Het geeft leerlingen in vmbo-tl of havo de kans om door te stromen naar havo of vwo.
- Het geeft leerlingen bredere keuzemogelijkheden in het vervolgonderwijs. Bij de pakketkeuze is het voor veel leerlingen nog moeilijk te bepalen wat de vervolgopleiding zal worden. Door een extra vak kan bijvoorbeeld een dubbelprofiel gecreëerd worden, waardoor meer vervolgopleidingen binnen bereik komen.
- Extra vakken geven leerlingen met een brede interesse de kans om vakken die ze interessant vinden erbij te doen. Dit speelt vooral in het vwo. Op het vwo komen ook relatief veel leerlingen voor die buiten het verplichte pakket om ruimte over hebben om er wat extra's bij te doen. Het biedt hen daardoor ook extra intellectuele uitdaging.
- Een aantal scholen noemt als argument voor extra vakken het voldoen aan de normen voor de onderwijstijd. Voor een aantal scholen is dat een bijkomend voordeel. Andere scholen kiezen er bewust voor om alleen de tijd die zij nodig achten aan de verplichte vakken te besteden en de tijd die over is te besteden aan extra vakken.
- Het creëren van 'reparatieruimte'. Dat wil zeggen dat leerlingen door een extra vak te kiezen bij verkeerde keuzes alsnog een vak kunnen laten vallen. Dit speelt echter voor een beperkt aantal scholen en leerlingen een rol.

Belemmeringen

Grote belemmeringen voor het doen van examens in extra vakken hebben we niet kunnen vaststellen. Omdat het erg gebruikelijk is, zijn scholen er op ingespeeld. De roostering is er op afgestemd. Scholen zorgen er in hun basisroosters vaak voor dat vakcombinaties die veel gekozen worden gunstig ten opzichte van elkaar ingeroosterd worden. Wel kan het gebeuren dat minder gekozen extra vakken en het tweede of derde extra vak niet (gunstig) ingeroosterd kunnen worden. Dat betekent dat leerlingen voor die vakken meer in hun eigen tijd moeten doen. Leerlingen worden daarvoor van tevoren gewaarschuwd. Sommige scholen bieden ondersteuning voor deze leerlingen, door bijvoorbeeld een maandelijks gesprek met de docent van dat vak. Op een aantal scholen worden roosterproblemen beperkt door de keuze voor extra vakken in te perken tot één of enkele mogelijke vakken. Deze vakken worden dan zo ingeroosterd dat deze makkelijk als extra vak te volgen zijn.

Daarnaast is het zo dat het aanbieden van extra vakken extra kosten met zich meebrengt, omdat er extra docenten nodig zijn. Deze extra kosten worden echter (op dit moment) niet als een belemmering gezien.

4 CONCLUSIES

Sinds enkele jaren is het mogelijk om examen te doen in vakken op een hoger niveau. Daarnaast is het al langere tijd mogelijk om examen te doen in extra vakken. Het afronden van vakken op een hoger niveau gebeurt op beperkte schaal. In dit onderzoek bekeken we op basis van gegevens van DUO hoe vaak de bovengenoemde fenomenen voorkomen. Daarnaast voerden we gesprekken met scholen om belemmeringen bij het aanbieden van extra vakken en vakken op een hoger niveau te achterhalen.

4.1 Vakken op een hoger niveau

Vmbo

In het vmbo komt het afronden van vakken op een hoger niveau vaker voor dan op het havo. Het aantal vmbo-leerlingen met een of meer vakken op een hoger niveau neemt tussen 2008 en 2010 flink toe.¹ De scholen die dit aanbieden, doen dit met name om de leerlingen het beste uit zichzelf te laten halen. Ook spelen kansen in het vervolgonderwijs een rol: met op een hoger niveau afgesloten vakken kan een leerling soms instromen op een hoger mbo-niveau. Voor vmbo-tl-leerlingen die willen doorstromen naar havo hebben vakken op een hoger niveau minder waarde vanwege het verschil in cursusduur tussen vmbo en havo en de daaruit voortkomende roosterproblemen. Voor hen is het in plaats daarvan beter een extra vak te volgen.

Voor vmbo-scholen die vakken op een hoger niveau willen aanbieden, zijn er de volgende aandachtspunten:

- Waarschijnlijk is er voldoende animo onder leerlingen. Bij sommige scholen was deze toen ermee begonnen werd zelfs boven verwachting. Ook ouders zien het graag.
- De logistieke problemen zijn beperkt en zijn voor scholen die al werken met examens op een hoger niveau geen belemmering om het aan te bieden. Het registreren van cijfers vergt extra oplettendheid, omdat het softwareprogramma Magister daarvoor niet uitgerust is.
- De school kan ervoor kiezen om (een deel van de) leerlingen alle toetsen zowel op het eigen niveau als op het hogere niveau te laten doen. Dit levert wel meer werk op voor leerlingen. Het voordeel hiervan is dat de leerling altijd nog kan terugvallen op het eigen niveau.

¹ Daarnaast komt het vaak voor dat leerlingen na de derde klas van de gemengde leerweg naar de theoretische leerweg van het vmbo overstappen (39 procent van de leerlingen in de gemengde leerweg stapte tussen schooljaren 2009/2010 en 2010/2011 over). De gemengde en theoretische leerweg hebben voor de algemene vakken hetzelfde examenniveau, maar daar waar de theoretische leerweg nog een extra algemeen vak kent, doen leerlingen in de gemengde leerweg examen in een beroepsgericht vak.

- Scholen geven aan dat vakdocenten moeten zijn toegerust op gedifferentieerd lesgeven. De stof is deels anders voor het hogere niveau, waardoor andere instructie en oefeningen nodig zijn. De verschillen in stof variëren echter per vak, waardoor het voor sommige vakken makkelijker is om examens op een hoger niveau aan te bieden dan voor andere.
- Om er zeker van te zijn dat het vak op een hoger niveau waarde heeft voor de leerling is het handig van tevoren afspraken te maken met vervolgopleidingen.

Havo

Voor het havo geldt dat de meerwaarde van het doen van vakken op een hoger niveau beperkt is. In het vervolgonderwijs maakt het voor havo-geslaagden geen verschil of ze vakken op havo- of op vwo-niveau hebben afgesloten. De animo onder leerlingen lijkt daardoor beperkt. Doordat het verschil in cursusduur tussen havo en vwo veel logistieke problemen oplevert voor zowel scholen als leerlingen, beginnen havo-afdelingen er in het algemeen niet aan. Wel komt het regelmatig voor dat afstromende vwo'ers al afgesloten vakken (zoals maatschappijleer) op vwo-niveau op hun havo-diploma blijven houden.

Vakken die alleen op vwo-niveau bestaan, kunnen echter wel degelijk interessant zijn om aan te bieden als verrijkingstof. Dat geldt bijvoorbeeld voor een vak als KCV. Dit heeft maar beperkte logistieke gevolgen, omdat het normale havorooster gevolgd kan worden met daarbovenop nog een extra vwo-vak. Het vraagt wel meer zelfstudie van de leerling omdat het havo een jaar korter duurt. Daarnaast kan het een mogelijkheid zijn om leerlingen die toch al een extra programma volgen voor een bepaald vak ook een examen op vwo-niveau te laten doen.

4.2 Extra vakken

Met name binnen havo en vwo is het volgen van extra vakken zeer gebruikelijk. Ook in de gemengde en theoretische leerweg van het vmbo volgen redelijk wat leerlingen een extra vak. Voor de leerlingen in de gemengde leerweg geldt dat als zij examen doen in een extra algemeen vak, zij voldoen aan de exameneisen van de theoretische leerweg en hun diploma (als de school beide leerwegen aanbiedt) dus kunnen omzetten in een tl-diploma. De manier waarop extra vakken worden aangeboden, verschilt echter per school. Soms is het verplicht een extra vak te kiezen, wat een leerling dan later eventueel kan laten vallen. Bij andere scholen is het een vrije keuze. Soms wordt het juist ontmoedigd, omdat de school van mening is dat leerlingen zich beter op de verplichte vakken kunnen concentreren. Ook verschilt het welke vakken als extra vak gekozen kunnen worden. Soms wordt een beperkt aantal vakken aangeboden, terwijl op andere scholen de keuze geheel vrij is.

Over het algemeen zijn scholen in hun roostering op extra vakken ingesteld. Doorgaans kunnen extra vakken dan ook ingeroosterd worden, al kan dat voor weinig gekozen vakken of in het geval van meerdere extra vakken niet altijd gegarandeerd worden. Argumenten om extra vakken aan te bieden zijn onder meer het vergemakkelijken van de doorstroming naar havo of vwo, het tegemoetkomen aan de brede interesse van de leerlingen en het aanbieden van extra uitdaging. Een aantal scholen noemt als bijkomend voordeel dat met extra vakken de verplichte onderwijstijd makkelijker gehaald wordt.

Regioplan Beleidsonderzoek

Nieuwezijds Voorburgwal 35

1012 RD Amsterdam

T 020 531 531 5

F 020 626 519 9

E info@regioplan.nl

I www.regioplan.nl